

Lelket Európának

Beszélgetés Mohi Sándorral a dokumentumfilmmezésről

Mohi Sándor, Balázs Béla-díjas operatőr és rendező, dokumentumfilmes alkotó, 1957. március 16-án született Budapesten. 1975-ben érettségizett a sárospataki Rákóczi Gimnáziumban. 1978-ban került a filmszakmába, mint a Mafilm segédoperatőre. 1984-ben fényképész szakképesítést szerzett, 1987-ben elvégezte a felsőfokú filmgyártási tanfolyamot, 1993-ban diplomázott az ELTE TTK videokommunikáció és alkalmazott videó szakán. Első önállóan fényképezett filmje a *Huszárik néni* (1987), amelyet a Magyar Televízió műsorára tűzött. 1993-as vizsgafilmje, a *Csángók*, több díjat is kapott. Ettől kezdve rendszeresen dolgozik az MTV-nél és a Duna Televízióban. 1996-ban felvették a Magyar Operatőrök Társaságába (HSC). Mintegy nyolcvan dokumentum-, rövid. és kisjátékfilm operatőre. 1998-ban *Pipacsok* c. filmje a 30. Magyar Filmszemlén elnyerte a dokumentumfilm kategória fődíját. Az általa rendezett és fényképezett *Ahogy az Isten elrendeli...* c. munkáját 2001-ben egyebek mellett a 32. Magyar Filmszemle Legjobb Rendezés díjával és a Diákzsűri díjával, a X. jubileumi Dokument Art Filmfesztivál (Neubrandenburg, Németország) Fődíjával és a Magyar Film és Tv-kritikusok Díjával ismerték el. 2002-ben készült el *A ház emlékei* c. egész estés játékfilmje, ugyanezen évben Balázs Béla-díjat kapott. 2003 és 2009 között hazai és külföldi versenyeken 12 díjat nyert el, ebből nyolcat az *Imádság* c. filmjéért, így pl. a 39. Magyar Filmszemle operatőri díját (2008) és a gdanski VII. Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál Fődíját (2009). Nős, két gyermek édesapja.

*

Közel kétszáz munkád már hitelesített életmű, és filmjeid elkötelezettsége, súlya miatt sem lehetne bulvárlapba illő tömörséggel felcímkézni. Ha mégis próbát tennék veled, egyik munkád, a bakonybéli szerzetesekről készített film címét írnám át többes számra: „Jelek a világ számára,” mégpedig azért, mert egy-egy filmed (legyen az akár operatőri, akár rendezői munka) úgy üzen a képekkel, hogy benne szakrális és profán, a művészi kép és a filmszalagon rögzített valóság egyszerre hat. Jeleket követő és jelhagyó. Elfogadható-e számodra ez a megjelölés?

Nagyon megtisztelő, ahogyan munkáimat értékeled. Talán inkább szeretném azt, ami sokak szándéka: jelet hagyni magunk után. Nagy Anna színművésznő, akivel a Sors hozott közeli kapcsolatba, a jelhagyás emberi vágyát azokhoz a szerelmesekéhez is hasonlította, akik fába vésik a maguk és a szerelmük monogramját. Talán a legszebben és legszerényebben Huszárik Zoltán fogalmazta meg ezt, belefoglalva mindnyájunk múlandóságát: „Az ember legalább egy lábnyomot akar maga után hagyni. Nem többet.” Domonyi szülőházának emléktábláján is ez olvasható.

– *Úgy látom, szívesen idézel, s így mások szavaival világítasz meg emberi helyzeteket. Szóts István, akit alkalmam volt látni, hallgatni és fényképezni is, azt mondta, a filmes embernek nem az a dolga, hogy beszéljen, hanem hogy megörökítse azt, ami történik. Úgyhogy most, az ő intése alól, amíg kérdezel, fölmentést kérek, és köszönöm a megszólalás lehetőségét! Másrészt örömmel is teszem ezt, mert ebben az évben kevés munka és kenyér jutott nekünk, dokumentumfilmeseknek.*

– *Hogyan, miért kerültél a kamera mögé; milyen elhivatottság vagy kíváncsiság vezetett, és mit akarsz megörökíteni?*

A hetvenes években iskolavárosomban, Sárospatakon elérhető művészfilmek már megtették bennem hatásukat: felborzolták gátakat alig ismerő vágyaimat. A kitörés, a „meg akarom magam mutatni” vágya, a teremtett látvány magával ragadó ereje már akkor dolgozott bennem. Talán a legerősebb hajtóerőt azok a feszítő körülmények adták, melyektől nagy erővel szabadulni akartam. Mégiscsak, kifejezni magamat, mindabból az élményből merítve volt lehetséges, amit már átéltem. Ezek az erők lelkesítettek, akkor is, amikor vágyott és választott szakmám felé az út nagyon nehéz volt. Ez a „hajtóerő” nyitogatta azt a zárt és feszes világot, amiben nevelkedtem.

– *Mégis hogyan vált konkréttá a kötődésed a filmhez? Érezted vagy sejtetted-e, hogy mit szeretnél megörökíteni? Milyen képeket? A természetet? Milyen látványt?*

Pontosan emlékszem rá, a belső, örömteli rádöbbenés és elhatározás, hogy operatőr szeretnék lenni, Eszkálán, az iskola vendégházában egy táborozás alkalmával született meg bennem. S, hogy megörökíteni mit szeretnék? Talán furcsa is, talán kicsit a kérdésidei elé is vág a válasz. Most, érettebben, jobban látva „hátrafelé” is, azt mondanám: megörökíteni, vagy inkább megragadni a látható valóság mögötti dolgokat, mozgató erőket. Ezt szeretném. Erre, talán a fehér vetítővászon vagy az üres képernyő lenne a legalkalmasabb, vagy talán legalkalmatlanabb. Ezt nem lehet. Csak a látható dolgok segítségével lehetséges utalni a láthatatlanra.

– *Mint dokumentumfilmes az első perctől tudatos voltál, vagy a generációs helyzet gyorsította benned a tudatosságot?*

A filmezés számomra mindig ajándék, örömök forrása volt, és ma is az. Amikor 1978-ban a Mafilm akkori igazgatója, Föld Ottó fölvetett a Mafilmbe, és a Híradó- és Dokumentumfilm Stúdióba kerülhettem, igen jó iskolába jöttem. Már az első két évben segédoperatőr gyakornokként úgy éreztem, enyém a világ! Rengeteget utaztunk, lehetőségem volt megismerni az országunkat, az embereket. Egy olyan csapatban, ahol jeles mesterek mellett, mint többek között a híradós- és dokumentumfilmes Fífilina József és Fehéri Tamás, a szakma minden csínját-bínját meg lehetett tanulni, és közben az ember látta a filmkészítés folyamatát a felvételtől a moziba kerülésig. Bőven volt munka és lehetőség a mesterség megtanulására ebben a közegben, és minden szépen egymásra épült. Keményen kellett dolgozni, sokszor hétvégén és ünnepnapokon is, de azt a mesterséget tanultam, amiért a mai napig úgy érzem, érdemes élni. Közben sokat fényképeztem. Fekete-fehér fotónyersanyag volt bőven, s használhattam a filmgyári fotólabort. Rengeteg munkával és a felfedezés örömeivel ismertem meg a fény és a fotográfiai anyagok természetét. Egyre több filmhez készítettem állófotókat is, segédoperatőri, majd kameramani munkám mellett. Ráadásul mindezt olyan oldott légkörben, ami mindaddig nagyon hiányzott. Minden lehetséges képzésben részt vettem: fényképész szakmunkásvizsgát, OPAKFI vizsgát tettem, elvégeztem az ELTE TTK videokommunikáció és

alkalmazott video szakát. Ott, Péterffy András tanár úrnál életem legkedvesebb iskola-éveit tölthettem.

– *Mikor és mivel értek véget a tanulóévek?*

1992-után önálló operatőrként dolgozhattam. A 26. Magyar Filmszemlén néhány általam fényképezett filmet versenyfilmként vetítették. Nem sokkal ezután Illés György, a magyar operatőrök doyenje fölvetett a Magyar Operatőrök Társaságába (HSC). Vezető operatőri megbízást kaptam a Magyar Televízióban. Mindez elsősorban feladatokat, munkát és filmek fényképezésének örömteli felelősségét jelentette számomra.

– *Akkor mégiscsak a társadalmi érdeklődés irányított elsősorban, hiszen a dokumentumfilmeknél maradtál.*

Kezdetben, amíg igazából még nem ismertem, számomra a dokumentumfilm perifériális műfajnak tűnt. Mégis látnom kellett, hogy a játékfilmes terület nehezen megközelíthető. Így a „könnyebb ellenállás” irányába mentem, azaz maradtam a dokumentumfilm területén. A műfaj mélységét igazából később, alkotóként tapasztaltam meg: az emberekhez, a valósághoz, az élethez kell észrevétlenül közel kerülni, s annak a lényegét rögzíteni.

– *Nem távolított el ez az irány a film különleges, mégiscsak művészi lehetőségeitől?*

Mondd, hát nem csoda az, hogy ott lehetek? Vannak munkatársaim, akikkel oda mehetek. Fajsúlyos, élet érlelte emberek között. A kamera és egy hangmérnök segítségével rögzíthetem is mindazt, ami ott történik, elhangzik. Később, az egyszer megtörtént valóságot újra láthatom. Majd a vágóasztalon olyan szerkezeti-dramaturgiai konstrukciót,

Ahogy az Isten elrendeli... – Olga filmje

azaz filmet építhetek föl a felvett nyersanyagból, olyan dolgot készíthetek, ami addig nem létezett. És mindez valamiféle hatással lehet az emberekre, akik megnézik. Hát mondja valaki azt nekem, hogy ez nem egy csoda, nem egy varázslás!

– Egyetértek veled, mégis látok ebben szociális érzékenységet, valamiféle elkötelezettséget és felelősséget a jelen iránt.

Az ember itt él, ide született, meg kell ismernie és meg kell értenie azt a helyet, ahová, akik közé született. Az embereket, akikhez a munkáimmal beszélni szeretnék. A valóság megismerése, mint önmagam megismerése nekem feladat, és ismétlem – óriási ajándéka az életemnek.

– Hogyan képzeljük el az utadat a kamerától a rendezéshez? Amikor az operatőr nemcsak a kamerát, hanem a nézőpontot is a kezében tartja egy filmben?

Ez lépésről lépésre épülő út volt. Csak a mestereimet tudom áldani: asszisztense lehettem Kurucz Sándornak, aki Sára Sándor filmjét fényképezte, s igen erős magyar filmkészítési vonal hagyományait folytatta és adta tovább. Segédkezhettem, még külföldi forgatásai alkalmával is Balog Gábornak, aki elsősorban játékfilmeket fényképezett. Emlékszem első mesterem, az említett Fililina József halálos betegágyán mondott szavaira: „Majd eljön annak is az ideje, hogy önállóan dolgozik, csak meg kell tanulni, hogy mit mivel kapcsol össze!”

– De ez, ugye, nem csupán idő kérdése?

Biztos, hogy meg kell érni hozzá technikailag is, emberileg is. Érdekes lett volna persze azt is megtudni, hogy úgy, fiatalon, egészen a kialakult sémák ismeretétől, kényszerítő erejétől mentesen, vajon milyen filmeket készítettem volna? Elég sokat jegyzetelgettem már akkor is. „Mi még tanultuk ezt a mesterséget, a mai fiatalok kamerával a zsebükben születnek” – mondta Jancsó Miklós egykori filmgyárunk helyén állított emlékkő avatásán. Igen, ma a fiatalok valóban fiatalon készíthetnek filmeket, de a filmkészítés nagyon nem csak a technika kérdése.

– Talán fenntartásaid vannak a fiatalabb generációkkal kapcsolatban?

Nem így értettem, hiszen mégis tőlük kell várnunk az „új csodát”. Figyelni kell őket, mert ők másképpen, már a mi terheink nélkül látják és jelenítik meg a mai világot, az ő világukat munkáikban. Szembe kell néznünk önmagunkkal, nap mint nap. Ez a világ már nem a mi fiatalkorunk világa. Nagyon fordult azóta! S vajon mi meddig, milyen mélységekig voltunk képesek „leásni” egy élethelyzetben, valaki jellemében a film teremtő eszközeivel?

– Ezt a kritériumot tartod a legfontosabbnak a dokumentumfilm műfajban?

Igen, természetesen. S persze különösen az összeállítás során az ember mindig érezze, hogyan hat mindez a nézőre. Hiszem, hogy a nézőtől nem kell elvenni a gondolkodás lehetőségét. Hiába halad a világ a durva, primitív dolgok felé, s az ember figyelme a jelenségek primer szintjén éppen hogy megmarad. Amin mi gondolkodunk, amit láttatni, beláttatni szeretnénk, azt lássa, érezze meg ő is! Lássa meg, érezze át a kép mögötti képet, a belső, mögöttes tartalmakat! Az én munkám és felelősségem, hogy a teljes felvett anyagból olyan drámai sűrítményt, filmet készítsünk, amin gondolkodni kell! Amiben meg tudom osztani a legbelsőbb gondolataimat, érzéseimet vele, a néző legbelsőbb énjével.

– Mindehhez viszont a leforgatott nyersanyagból nagy erejű filmstruktúrát kell létrehozni, azt ne felejtsük!

Igen, talán most kell megemlítenem újra, a rég kapott útravalót, ami a filmnél talán a legfontosabb: az hogy megtaláljam, mi mivel kapcsolódik össze. Mert ez a legfontosabb.

A tömörségre talán úgy törekszik az ember, mint ahogyan a költő a megélt élményanyagával, amíg verset formál belőle.

Emlékszem, volt olyan munkám, ahol ez a folyamat, hogy a képekből, jelenetekből film legyen, hét évig tartott. Kivételesen nagy ajándék, elsősorban a gyártásvezetőnké, Szederkényi Miklósé, aki ezt lehetővé tette. Nem ennél a munkámnál fordult elő először, hogy miután megtanultam, azaz memorizáltam az egész leforgatott nyersanyagot, többször éjszaka, álomból fölébredve írtam le, kép- és jelenetkapcsolódásokat, amelyek megoldásként eszembe jutottak.

– Ha jól értem, hét év kellett ahhoz, hogy belül kerülj a szereplők saját életterébe, és ez elvezessen a 27 percnyi drámai sűrítményhez, a filmhez. Kaptál rá alkotói időt, meg lehet ezt tenni ebben a rohanó világban?

Abban az esetben, ha az embernek olyan munkatársai vannak, mint nekem a Dunatáj Alapítványnál, ahol önálló munkáimat 1998 után kezdtem. Mint Szederkényi Miklós gyártásvezető, Buglya Sándor stúdióvezető, akik tisztában voltak azzal, hogy a munka, amit készítünk, mennyit ér. Vagy Szalay Péter vágó, aki képes arra munka közben, hogy kívülről, nézőként is lássa, érezze a várható hatását annak, amit készítünk. Munka közben rengeteg dramaturgiai tanácsot is lehet kapni tőle. Kapcsos Vince hangmérnök és Heves

Huszárik néni

László fővilágosító. És mindenekelőtt a szakértőnk, Tánczos Vilmos tanár úr, aki néprajzkutató a kolozsvári egyetemen. Tulajdonképpen az ő tapasztalatai, ember- és terepismereete nélkül nem sikerült volna olyan közel kerülni azokhoz az „egyszerű” emberekhez, akik a maguk jószágával és természetes nyitottságával így nem csak szereplői, hanem szinte egyenrangú alkotótársai is lettek a filmjeinknek. Pl. az *Imádság* c. film Silótyi Pista bácsija és felesége, Ilus néni, akik életük utolsó hat évét e filmnek adták. A hetedikben a filmet végre, ha nem is könnyen, a sokadik nekifutásra össze tudtuk állítani. De sem a forgatás, sem az elhúzódó vágás egyetlen másodpercét sem sajnálom. Érettebbé, tapasztaltabbá tett a munka. „Olyan öröm ez, amit semmi más nem pótol.” – mondta egyik munkám szereplője Márk Gergely rózsanemesítő, saját tevékenysége kapcsán is.

– *Ennyire mélyen beépül a dokumentumfilmekbe az alkotói élményidő?*

Mindnyájan tudjuk, hogy az életben minden csak egyszer történik meg úgy, ahogyan megtörténik. Egy székely barátom, látva a mi tevékenységünket megfogalmazta, hogy az operatőrnek mindig a csúcson kell lennie, teljes figyelemmel. Nem szabad sajnálni a mélyebb megismeréshez sem az időt, sem a befektetett munkát, mert a csodák a dokumentumfilmekben mindig véletlenül „pottyannak be”. Ismétlésre nincs lehetőség. Elmúló helyzetekben engedni kell magát az életet, a maga folyásán! El kell tudni érni a szereplők és a sokszor csak kéttagú „észrevehetetlen” filmes stáb együttélését úgy, hogy az élet folyjék, mint amikor nincs ott kamera és mikrofon! Ritkán szabad csak beavatkozni, esetleg kérdezni. Lehetséges, hogy önkénytelen gesztusok, apró emberi mozzanatok, kis mondatok sokat árulnak majd el az emberi élet nagy dolgairól, az utólagosan szerkesztett dokumentumfilmen.

– *Eléggé sok filmed fordul a földrajzilag és szociálisan is peremhelyzetben élő magyarság felé. Köszönheted-e ezt a Tánczos Vilmostal kialakult munkakapcsolatnak?*

Igen, ez bizony így van! Az *Imádság* Pista bácsija és Ilus nénije elmagyarosodott románok és az *Ahogy az Isten elrendeli* szereplői magyar anyanyelvű romák. Kiveszőben levő életmódok, tradíciók. Sohasem tudtunk volna annyira „házon belül” kerülni, ha nincs beavatott, természetüket kiválóan ismerő kalauzunk.

Ha még pontosabb szeretnék lenni, akkor vissza kell menni a *Gyöngyökkel gyökereztél* c. munkánkhoz, amelyben moldvai magyar ajkú férfiakat és nőket szólaltatta meg Tánczos tanár úr. Szép arcú, idős, hitben élő emberek a 12–13. század óta apáról-fiúra élőszóban örökített szakrális népköltészet gyöngyszemeit, gyönyörű szép archaikus imádságokat mondtak el nekünk. Tánczos Vilmos akkor már húsz éve szisztematikusan kutatta, faluról falura feltérképezte, gyűjtötte a csángó nyelvelmékeket. Mi, „budapesti filmesek” őnékülé közelébe sem kerülhettünk volna ennek a szellemi kincsnek. Számunkra a legnagyobb ajándék, hogy mindezt velem, a mi filmünkben megörökíthettük.

– *Valóban ilyen könnyű dolgod lett volna ezekkel a súlyos témákkal?*

Ez sem magától jött. Még 1992-ben az ELTE záróvizsgájára készülve a mi csoportunk Moldvába utazott és forgathatott. Meghatározóak voltak számomra az ott kapott élmények magyarságról, nyelvről, emberi, s legfőképpen hitbeli helyzetéről. Tapasztalatokat gyűjteni tanulni közben is, de főleg a második út során tudtam Tánczos tanár úrtól.

– *Egyik kritikusod e kászoni magyar cigányokról szóló filmedről kiemeli, milyen toleranciával és empátiával kezelted ezt az „ösközösség normái szerint élő” család életét.*

Szívvel, figyelemmel törekedni kell a megértésre. Tánczos tanár úrtól mindig ezt tanultam.

– Szeretni való a világ – én úgy értettem a szavaidból. Ha mondhatom ezt, a Te operatőri képnyelved felismerhető: lírai, a természet és a természeti szimbólumok hangsúlyosak, de nem önmagukért. Finom, mondhatnám férfias gyengédség, játék vagy humor is megfér benne a valósággal együtt, sok a finom kapcsolódás. A teremtett világ rendjét, s emiatt a harmóniát, derűt érezni a fekete-fehér filmkockákon is. Hogy szépülhetnek meg ezek az öreg és szegény emberek, mikor öregek és csúnyák – ahogyan a diákjaim vélekednek? Úgy hiszem, a művészet, a film nem azért van, hogy a világról derűs képeket fessen, hanem hogy reálisat. Mindez mégis egyfajta belső rend megtalálásával megemelkedhet, megszépülhet. Mindig szerettem azokat a képeket, amelyeken nincs minden azonnal ki-mondva, amelyeken gondolkozni kell. Ezek esetleg arra serkentik a nézőt, hogy a látvány mögül előhívjon valamit talán a személyes emlékeiből. Sokszor az emberi arcokon is megjelenik, ami jel nem csak örömről, szenvedésről, de jel a nem látható, de mégis létező világról. Nem a képnek kell szépnek, fényesnek lennie. Szerintem az a fontos, hogy ebben a nagy-nagy, kesze-kusza világban megtaláljuk azt a kicsi pontot – a fényt. Gera Zoltán, a kitűnő színész mondta egyszer: „A lángot, a kicsi fényt is táplálni, éltetni kell, amíg lehet.” Mintha csak Ady gondolatát mondta volna újra: „Az élet szent okokból él és élni akar!” S, ha azt kérdezed, mindezt miért? Mért kellett az a majd kétszáz film, s a húsz, aminek rendezője is lehettem? Talán, hogy magam is örüljek, s talán másoknak is örömet okozzak. S mindez csak eszköz volt ahhoz, hogy közelebb kerüljek az Igazsághoz. Ahhoz, aki Van. Most csendben hálát adok Neki érte, hogy méltónak talált és eszköze lehettem.

(Az interjút készítette: Baranyai Katalin.)

Világó éjszaka

Imádság

Gyöngyökkel gyökereztél

Huszárik néni

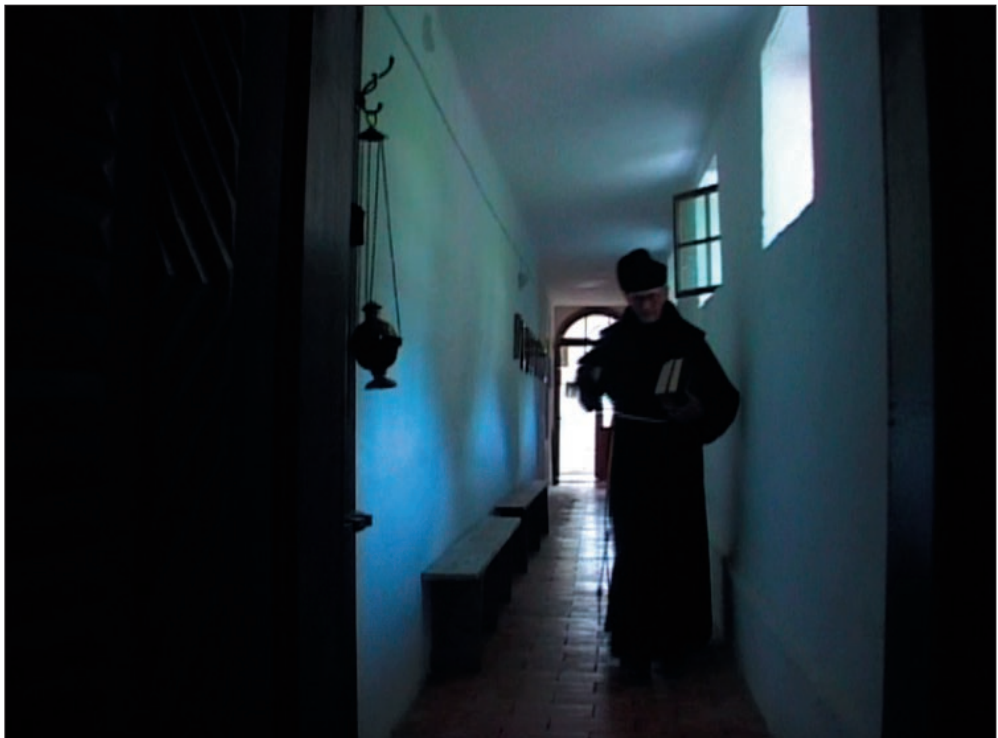
Ahogy az Isten elrendeli... – Olga filmje

Szolgabarátság

Imádság

Szolgabarád